

ACC. N:R M. 2171

Förord.

Då jag i början av innevarande år under sex veckors tid var lärare vid fortsättningsskola i min hemförsamling Långared, sid 1 gjorde jag de uppteckningar, som fylla sidorna 5 - 62 i denna bok. Då mina sagesmän ofta bo långt inne i skogarna, är det inte ofta jag kan förmå mig till att snart efter en dylik långvandring göra om den. Det har därför endast blivit ett fåtal expeditioner och i regel har jag besökt en person, som bor på längre avstånd från mitt hem, blott en gång. I vintras försökte jag under dylika besök koncentrera hela samtalet till ett enda ämne, något som inte är särdeles lätt. Så till exempel har Slaktaren Karl Johan Hansson tillfrågats uteslutande om seder och förställningar, som stå tillsammans med hans yrke. Den omständigheten, att vintern är den årstid, då folk har mest gott om tid, kom mig väl till pass. Människor som de här närmast anförda, ge sig om sommaren ej ro till ett samtal på tre- fyra timmar om samma ämne.

Under tre veckors tid var jag ute på en cykelfärd i Älvsborgsbygderne. Prästerna ha gett mig anvisningar på gamlingar med gott minne och goda öron. Rätt ofta har jag emellertid blivit ganska besviken på de äldsta. Sällan har folk på mer än 80 år visat sig kunna giva, vad jag väntat. Däremot har jag tyckt mig finna folk i åldern 60 - 70 år vara såsom frågobesvarare lämpligast. Har en sådan haft en far eller mor, som levat till 80 - 90

Dubblott

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 2

år, då kan han mycket mera "gammalt" än denna åldring - om han lever - kan komma ihåg att relatera.

I min hemsocken har jag under sommaren ofta gjort ganska långa cykelexpeditioner - socknen är vidsträckt och vägar-
na ofta oframkomliga för andra än fotgängare. I mycket få fall ha
offren visat sig misstänksamma och slutna, i regel ha de gärna
besvarat mina frågor. Värst har det varit att få besked av åld-
ringar, som numera syssla så gott som uteslutande med tankar på
sin snara bortgång. Det har flera gånger inträffat, att jag måst
läsa för sådana gamla ur någon andaktsbok eller besvara deras frå-
gor angående religiösa ting i stället för att de skulle berätta
för mig om gammalt sköck, sed och sägen. Det kan därför sägas att
i vissa fall en sidas uppteckningar kostat mig mer möda än tio si-
dor i andra fall.

I några fall har det hänt, att jag besökt personer,
som bo ganska avlägset, och fastän de språkat en hel del, har jag
vid renskrivningen inte kunnat betjäna mig av något, därför att
det antingen saknade intresse för folkminnesforskningen eller där-
för att det innehöll saker, vilka alla förut voro kända och upp-
tecknade.

Under mina besök i stugorna har jag förvärvat mig
många vänner, som gärna se mig komma åter, varför det är ganska
troligt, att ett följande år kan giva mycket mera än år 1925.gav.

sid 2

sid 3

Det är ej lätt att komma som en främling till främlingar. Medfödd blyghet har hämmat mitt arbete. Arbetet blir lättare undan för undan, allt efter som vi bli mera bekanta med varandra.

sid 3

Slakt.

och vad därmed äger sammanhang. Sagesman är slaktaren Karl Johan Hansson på Slättebacke Långareds socken, född samma städes år 1861.

1) Slakt skall så vitt möjligt är utföras på tisdagar och fredagar, som äro lyckodagar. Oktober är slaktmånad, och slakten bör utföras i nymåne, ty eljest krymper fläsk och kött ihop. För julgrisen göres undantag, han slaktas någon vecka före jul. I julveckan får man på inga villkor befatta sig med slakt, ty under den veckan ha trollen makt och kunna "göra åt" eller förstöra det slaktade. Av fruktän för trollen ritade man under varje årstid medelst ett kol, som inte var dött utan delvis glöddande, ett kors på ryggen av ett slaktat djur.

2) I varje by eller åtminstone socken fanns en slaktare. Mem hästar, hundar och katter, avlivades av "flåtten" eller "rackaren", som han mera sällan benämndes. Rackare är egentligen det samma som skarprättare. Då en häst skulle slaktas, fördes han ut i utmarkerna, för att ingen av gårdsfolket skulle se eller höra någonting av proceduren. "Min mor talte om, att när de skulle

sid 6

slakta en häst i hennes hem en gång, när hon var barn, ledde de ut den i skogen och band den med huvudet tätt intill en trädstam. Sedan slog flåtten djuret några slag i huvudet med en träklubba, tills det stupade. Därpå slog han en snara om hästens ben, för annars kunde han inte reda sig med att sticka hästen. Så skar han honom i strupen, så att blodet rann av. "Flåtten" Ola bodde i Kullen i Långared. Brännvin skulle flåtten ha så mycket han ville, och han var alltid försupen. Ofta var han full under slakten, ibland måste han sova några timmar, innan han kunde fortsätta med att flå hästen. "Jag har också hört, att flåtten band förögonen på hästen, och sedan stack honom i strupen gång på gång tills han stupade."

sid 6

3) Flåtten brukade få en tredaler för varje häst. Slaktaren får ibland pengar, ibland slaktmat i korv, pakt, etc. Ofta får han en bit kött eller fläsk och ingenting annat.

4) Flåtten kallades också "pulsen". En vanlig slaktare kunde benämnas "grisadöen" eller "bissen". Flåtten fick aldrig gå in i stugan utan måste hålla sig vid dörren. Somliga ville inte låta honom sitta på en stol eller bänk utan togo in en huggekubb, som ställdes strax innanför dörren. Strax flåtten hade gått, bar man ut kubben och "nnavände" den, så att den ände, som flåtten suttit på, ställdes mot jorden.

Helst bar man ut mat och dricka till flåtten, så

sid 7

man slapp ha honom under tak. Den tallrik och sked, som han begagnat, lades undan till nästa gång han kom eller brändes upp. Man vågade knappast ta i sedan mindre dåvännända sådana husgeråd, som flåtten kommit i beröring med. Ibland hade flåtten själv med sig grejor att äta på och med, för att folk skulle slippa att bli "sytna" (=oroliga). Men man aktade sig för att re- ta flåtten, för blev han ond, så kunde han "göra åt" både folk och fä.

5) För omkring femti år sedan flådde en bonde i Grاندalen (Långared) själv sin häst, och sedan började litet var att med slaktarens hjälp själva slakta hästar. Det sägs, att det var en präst som före alla andra här i landet slaktade och flådde en häst och åt av köttet, för att visa, att det varken var skamligt eller farligt att äta hästkött.

6) Vid kastrering av djur, skulle man vara alldeles tyst. Både den som skar och den som höll måste hålla käft. Talade man om kniven, skulle det bli värk i såren, och de skulle få svårt att läka sig. En gång hade en flått, som höll på att "galla" en tjur, fått för mycket brännvin så att han glömde sig och ropade: "dä va tusan va kniven ä slö!" Ett par dagar därefter blep tjuren så sjuk, att man måste slakta honom.

Det bortskurna skulle noga nedgrävas, för om räven kom över det och drog bort det, så drog han med detsamma bort turen från gården. All kastrering verkställdes av flåtten

sid 7

galla

iv

sid 8

som då kallades "gällemästare".

På ett ställe skulle flåtten gälla spädgrisar. Då hade drängen stoppat ned en sogris med de andra i säcken. Mäster expedierade den ene efter den andre. Slutligen fick han tag i sogrisen, synade den både länge och väl och sade slutligen. "Tvi skråen va'dä kostar på öge te gälla sogreser!"

Också katter gälldes ibland av flåtten för att de skulle stanna hemma och låta bli att "ränna i bögda".

7) När man hade skjutit en hare, skulle man ta väl vara på löpet, ty, "harlöpe" ger särskilt fin ost. En skjuten hare skulle man aldrig bära med huvudet framåt, ty fick en havande kvinna se detta, blev barnet harmynt. En kvinna på trakten hade råkat möta en karl, som bar haren på detta sätt, och hon födde kort därefter ett flickebarn, vars hela ansikte påminde om en hare. Hon sörjde sig vansinnig. Numera skär man ofta av huvudet på haren och ger det åt hunden, innan man ger sig av på hemvägen.

8) Själv döda djur flås och grävas ned utan att man tillvaratager någonting av deras kroppar.

9) Små barn få ej vara med vid slakt och ej heller havande kvinnor, ty blir kvinnan häftigt skräm, får barnet fallandesjukan, och första anfallet kommer då barnet nått samma antal år som fostret vid tillfället räknade veckor. Men när djuret väl var dött, kunde även sådana kvinnor utan risk, "reda upp" slaktet.

sid 8

sid 9

10) Man fick inte ynka djuret, ty då fick det svårt för att dö. En man som brukade hjälpa sina föräldrar vid slakt, sade en gång, när han kom därifrån, att det var det värsta han visste, när han skulle till "fara och slakta", för en får aldri dö på dom". "Hur så?" "Jo, då kam en la förstå, såsom di ynkar dom, far ute å mor i köket".

På ett annat ställe var mor alldeles vettskrämd, när grisen skulle slaktas. Ibland störtog därför grisen innan knapast något blod runnit av honom, ibland levde han och skrek efter det varenda bloddroppe runnit av. "En gång sa 'ja, när ja' kom te Fjälles för å slakta: Ja, nu ä ja här igen, men dä ä så besvärligt för jämnan mä era griser". Jaha, sa 'Fjällen, dä kan en inte vänta aent, så syten som mor ä, å som ho 'ynkar dom." Under slakten fick ingen nämna djurets namn, om det t.ex. var en ko som slaktades, för då fick det värre plågor, och om man sade: "Herre Gud", så kunde djuret inte dö. Man fick inte heller säga "kniven" utan om man ville ha kniven, sade man, "ta hit bissen"! Skulle man skälla huvud och fötter av kalv eller får, fick man inte nämna orden "skälla" eller "kniv". Och talade man om "löa". så fick man väldigt svårt för att få håret att lossna.

Innan man ledde ut ett djur till slakt, skulle man giva det en brödbit till avsked, var det en gris, skulle han ha någonting att dricka, vanligen mjölk. När djuret leddes ut, fick

sid 10

sid 11

man inte ropa " ut med dig" eller något dylikt, ty då skulle de andra djuren också dö.

11) För i tiden kunde slaktare flå djuren utan att begagna kniv. Då skars ett hål på huden i sidan av ett av benen, och sedan satte slaktaren munnen för hålet och blåste in luft. Sedan bultade och "körde" han luften fram mellan hud och hull, till dess huden lossnade. Detta kallades att " bälgflå".

12) Var det svårt att få skinnet att lossna från rumpen, kunde slaktaren säga till någon av de kringstående pojkarna: "Stå inte här å glo"! Gå hellre och låna mej en rumpetång!"

13) Från hjärtat skulle man skära bort de så kallade hundöronen eller "illdöingaörona", ty om man hackade dem och lät dem följa med korvamaten, och sedan någon havande kvinna åt av korven och fick i sig något av dem, riskerades att barnet fick hundöron. Ja, illdöingaöron kunde växa fram var som helst i ansiktet. "Ja'har hört berättas om en tös här på trakta, som hade ett sånt öra i pannan ända upp ve'hårfästet. Dom skar å't flera gånger, men dä växte allt ut igen".

Ur halsen skulle "kettla" och "vreset" bortskäras. "Tungenippen" avlägsnades, för om man åt den, fick man en ond tunga. Havande kvinnor fingo ej äta något alls av tungan, vid äventyr av att barnet fick "tungbandet", d.ä. blevo stumma. Av tungsnibbar fick barnet en skvalleraktig tunga, varför modern under

sid 11

sid 12

grossen ätit dylika. Hunden skulle få "hunnabenet", som sitter i halsen, samt "hundöronen". Hade man ingen hund, grävde man ned dessa i jorden.

15) Bogbladen tillvaratogs och användes som degskrap. De grövre benpiporna av får användes till skaft på knivar, borrh, stämjärn etc, Man tillverkade också av benpipor enkla musikinstrument, i det man försåg dem med munstycken och borrade några lekhål på sidorna. Småpojkar hade sådana att drilla på, när de gingo vall med boskapen. Nålgömmor förfärdigades på så sätt, att man urholkade och snidade benen och satte en botten i den ena ett lock av trä eller koppar i den andra.

16) Om kammen på bogbladet lutade åt bogbladets större fält, så betydde det tur med årsväxten följande år och tur med kreaturen. Lutade den åt det mindre fältet, blev årsväxten klen och kom död på boskapen. För att få benen vita, kokade man dem i asklut.

17) "Miltera" (mjälten) "kettla" och "vreset" ansågos odugliga och skamliga. "Lotta ve'bäcken" och Anna-Maja i Hagen voro ovänner för det mesta men försonades ibland. En gång slaktade Lotta en sö, hackade de ovannämnda artiklarna, blandade in dem i korvmat samt gjorde en stöddig korv, vilken sändes till Maja. Men när denna och hennes gubbe åto av korven, blevo de sjuka. Maja höll god min och väntade på tillfälle till hämnd.

Dubblätt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 12

sid 14

Till sin gubbe sade hon: "Vänta ho, min kära Lotta, när vi får dö på våran"väre", så ska ho nock få betalning. "Då ska'ho'få äta då ho'aldri'ha'ätit förr." När "vären" var slaktad, lade Maja undan "värataska" och tillredde sedan en måltid, till vilken Lotta bjöds och infann sig. Då hon ätit, frågade värdinnan: "Va'säger du om steken, tyckte du om den". "Ja, så go'å mör'å så väl stekter", blev svaret. Härtil gemälde nu Maja triumferande: "Ja, då vet du la sen hur värataska smakar".

sid 14

Skomakare-Ola var på ett ställe härintill och gjorde skor. Nu var det så, att gumman där var snål, och skomakaren var arg på henne och ville gärna göra henne något spratt. De hade just slaktat en tjur där på stället, och moran höll på att göra korv. Men far hade lagt undan "tjurapensen" för att göra en "visksnärt" av den. Den kallade di ock "tjuramegan". Så när morangick åt lagårn för att mjölka, hittade skomakaren på att ta tjurapesen och stoppa in den i ett fjälster och stoppa i litten korvmat. Se'n fick han upp den på stängen tillsammans med de andra korvarna. Strax efter kom en "skojesa" (tattarkäring) in och bad om mat. Hon ville ha en korv. Moran gick till stängen och synade korvarna, hon tog ned den minste, just den som skomakarnnyss hade gjort, och gav den åt "skojesan". När denna kom till de sina, satte hon på en gryta och till att koka korven. Men den ville aldrig bli mjuk. Då tog hon uppden till slut

sid 15

och skar i den, och då fick hon se hur det var fatt. Ursinnig kom hon tillbaka till gården och skällde ut den snåla gumman. Det hjälpte inte alls, att denna bedyrade sin oskuld. "Skojesan" hotade att göra åt allt vad kretur hette där på stället så att de aldrig mer skulle få medel att göra någon "pesekorf". Det gjorde hon också, för efter den dagen hade de aldrig annat än otur med kreaturen där. Men skomakarna sa! "Aldri'trodde ja, att ja' skulle få en så "räli" (=rejäl) hämnd på den snåla karingen!"

sid 15

18)"Di gamle" vispade aldrig blodet, utan man hade rågmjöl i ett tråg, och så rörde man in blodet i mjölet, så att det blev som en tunn välling. Sedan delade man på denna. En del satte man mera mjöl till, så att det blev som en tjock välling, lade salt och kryddor däri, varefter den östes i de grövste och rynligaste "fjälstren, vilka fylldes till hälften av massan,, vilken kallades "svetten". Kokades en timma över svag eld. Denna korv benämndes "svettekorv".

/m

Av den andra delen gjordes "patter" (palt). Man knådade i så pass mycket mjöl, att det blev som en deg. Sedan skar man den i bitar, mjölade dem och rullade dem i händerna, så att de fingo en oval form, tillplattades en smula, och fingo så koka i vatten en timmes tid. När palten befanns svart alltigenom var han färdigkokt. Den togs då upp och lades i ett tråg, ett såll eller i fat med ett lager av ren halm på botten.

sid 16

Paltbröd bakades efter större slakt, då man ej kunde hinna med att äta upp all "patt", som skulle blott, innan den skämdes. Paltbrödet kallades i allmänhet "svartbröd".

sid 16

Om en person har fallande sjuka och utstöter ett ljud, påminnande om en gris, just i fallet, då skall man, nästa gång man slaktar en gris, taga ut hans hjärta, lägga det på en tallrik och skära det mitt itu, och sedan skall den sjuke dricka det blod, som rann ut ur grishjärtat. Utstötte den sjuke ett ljud, mera likt en tjurs bölande, använder man blod av ett tjurhjärta etc. Somliga slaktare dricka blodet varmt för att bli starkare och modigare.

19) Halsen på ett slaktat djur kallades "sviret", bogen "bögera", buke skrövet, tårnkäxet "saxa", vommen "vämmera" nätmagen "konungshuva", bladmagen "palten", eller "pjälten", löpmagen "löpet", Småtarmarna kallades ofta "raktarmar", de andra "grov" eller "rynketarmar". En av tjocktarmarna kallades "botten", en annan "bottens bror". Maghinnan kallades "fjuset" eller "slöjan". Hos svin sitter istran omkring "nyrat" eller "nynnen" (=njurenen)

20) Hela det slaktade djuret kallades "fallet" Delades i "sviret," bogbitarna, sidfläsket och "ryggatjuter", steken och skinkan. sist "stekeln" eller "knorren" (svansen) Bland korvarna märkes främst lever- eller pölsekorv, även kallad slak-

sid 18

tekorv, som gjordes av den kokade och rivna levern, blandad med korngryn, ibland och senare med risgryn. Så kommer "hackekorven" av lungor, hjärta, mellangärde jämte så mycket kött eller fläsk, som man ansåg lämpligt, men man brukade dryga ut det hela med korngryn. Vidare kött eller fläskkorv. Av denna togs "speckekorven" undan, och den fick ej ätas, förr än göken galit över den. Kött och fläsk skulle ej heller ätas "i speke", förrän göken hörts. Efter kalvslakt gjorde man lungmos eller "prässekött" av lungor, hjärta, huvud och fötter.

sid 18

21) Nöthåret spanns grovt och vävdes till hästtäckor. För mycket länge sedan använde man nöthår även till kjortlar. Vantar gjordes ofta av nöthår med inblandning av ull. Mattor gjordes av nöthår. Den styvaste svinborsten användes i skomakar-ens bekrisp, och han "laskade" = sydde ihop läder med svinborst. Sämre svinborst användes som stoppning i seldynor, sadelputor och madrasser. Hästtagel användes till borstar av olika slag, samt till grövre och finare "hårsåll". Taglet användes och till "nätännar", d.ä. snören., som uppburo själva nätet.

22) Av horn förfärdigades matskedar, kruthorn, kornvahn och snusdoser. Getabockens horn blevo ibland omvandlade till "töthorn". I dessa gick man och "tötte", då man vallade kreatur. Blåsan tvättades, valkades och tånjdes. Sedan stoppa-

sid 19

de man in ett halvtjog ärter, satte ett rör i öppningen och blåste upp blåsan, så att den blev ordentligt spänd. Nu knöt man för hålet och hängde blåsan till tork. Det blev en utmärkt skallra till småbarnens förnöjelse.

Gallblåsan torkades. Fingo korna gallsjukan, kurerades de med gallan. Fick man frost i händer eller fötter, gjorde det gott, om man kunde tvätta dem i ljummet vatten vari galla upplösts.

Av "tjuramegan" gjordes pisksnärtar. Den gjordes också ofta till "ptäglakurra". Kurra är det band, som sammanhåller handval och slag på tröskeslagan. Ålskinn användes också till "kurra". Det måste vara någonting som va' riktigt segt.

23) Som kryddväxter odlas mirjam och timjan. Den förra användes till lever- och slaktekorven, timjan till svettekorven. Myntan som växer vild i åkrarna, insamlades och användes. För "upphängekorv" är rödlöken den förnämsta kryddan.

24) Hudar användes som mattor, som fällar i skrindor, som fotsack i vagnar. De garvades icke utan spändes ut och torkades. Fårskinnen garvades hemma. Då lade man skinnen i saltvatten för omkring åtta dagar, tog därpå upp dem och skrapade dem med knif, varefter de lades ned i saltvatten för återigen åtta dagar, togos upp och skrapades och så för tredje gången åtta dagar salt bad. Därefter hängdes de upp att torka. Av des-

sid 19

sid 20

sa skinn syddes västar åt männen och jackor åt kvinnorna, varvid ullen vändes inåt.

25) För att ingen skulle komma åt att öva trolldom och annat, som var kvar på slaktplatsen, brändes eller sveddes denna. I senare tid har man kastat tre brinnande tändstickor i kors på platsen.

26) Slaktgillen hade de på rikare ställen, och även fattigt folk lagade alltid, att de fingo sina "slaktesupar". Slaktaren skulle då alldeles nödvändigt ha slaktsupen, för annars kunde han vägra sin tjänst en annan gång. Smakbitar, mest palt och korv, sändes till de närmaste grannarna. Prästen skulle förr ha det bästa på hela fallet, såsom skinka och fåralår. Slaktarens smakbit kallades "stickbiten".

27) Köttet skulle aldrig ätas slaktdagen, ty då ansågs det ännu för orent. Hästkött kan mången än i dag ej förmås att förtära. För några år sedan slaktade en bonde här i närheten en unghäst och lät anrätta en del av köttet. Han hade en annan man hos sig, på besök, och denne bjöds av anrättningen, som han till och med lovordade, ej vetande vad han åt. Efter slutad måltid säger värden "Nå så har du känt hur pto-ptonsmakar. Mannen, som var stark och frisk, sprang strax ut och "spydde" upp allt samman.

Höns och duvor kan en del folk omöjligen förmås att

sid 20

sid 21

nera, som Johanna hade sett, voro med på begravningen.

Lars i Sandhult brukade göra likkistor, och han visste alltid på förhand när någon hade dött, för då skramlade det i hans verktyg. Det slog aldrig fel, utan dagen därpå kom någon och bad honom göra en kista.

Så har jag hört de gamle tala om, att det var en som såg en likfärd, och där gick Skam före, och elden stod ut genom mun'på'n. Strax därefter dog en gammal gubbe, som de höll för att vara mycket ogudaktig.

Jag har hört av Ada på Näset om en kvinna i Siene, som var i Syne. Hon var ute och gick på vägen. Då mötte hon en annan kvinna, som hade dött och blivit begravnen en tid förut. Och denna kvinnan tog av och gick fram till Klockaregår'n och dörrarna gick upp av sig själva och hon gick in. Det var Johanna i Klockaregår'n och hon hade på sig desamma kläderna, som hon brukade i vardagslag, medan hon levde. Det var så där en 30-40 år sedan.

Så har jag hört en gammal historia om två karlar, som var ute och gick tillsammans sent en kväll. Den ene var i syne, men den andre inte. Den förre fick då se ett likfölje som rastade i skogen och höll på med att äta. Han försökte hejda sin kamrat genom att ta'honom i armen, för säga något vågade han inte. Man skall aldrig tala om något så'nt där förrän dagen efter man har sett det. Den andre brydde sig inte om något utan gick på och trampade i ett grötfat utan att märka det. Men nästa dag

sid 23

sid 24

berättade den förre vad han sett. "Jaså," svarade den andre, "då är det inte underligt, att min ena stövel är röd." Kort tid där-
efter blev det en stor begravning på en av de största gårdarne
i socknen.

sid 24

3) Kommer ugglan fram till gården och skriker, skall
någon där i gården snart dö. Skriker hon länge, blir det svår
sorg, skriker hon en kortare stund, blir det mindre sorg.(!) Om
"ekorn" vid eller på huset, blir det dödsfall. Flyger ugglan över
gården och ger till ett skrikande då och då, betyder detta, att
någon i det huset skall flytta under året.

Som dödsvarsel anses att vedpinnar, knivar, halmstrån
o.d. bilda kors.

Om den sjuke plockar i täcket, sätter sig upp häftigt,
eller vill dra täcket upp till hakan, så har han inte lång tid
kvar. Om den sjuke inte hade ätit något att tala om, men så plöts-
ligt åt ett ordentligt mål och snart därefter dog, säges: "då åt
han sin reseemat."

Om ett stycke sot ramlade ned på spjället, sades, att
nu skulle man snart få "spörja lik", När julbrasan brunnit ned,
tittade man i askan efter fotspår, och kunde av deras storlek se,
om en äldre eller yngre medlemmen i hushållet under året skulle
dö.

4) Om man, när man skall följa med ett begravningsfölje, sid 25

vänder om in i huset för att hämta någonting, så är detta ett tecken till, att man inte har lång tid kvar att leva.

Om man hade tillslutit en döds ögon men ett av dessa öppnar sig, sade man, att liket såg efter någon i familjen, och trodde, att någon medlem av familjen snart nog skulle följa efter. Och tog man på en döds ögon och strax därpå vidrörde sina egna, blev man i syne. Om det knackade på dörren och endast en person innanför densamma uppfattade detta, så skulle den personen snart dö.

Om man vid arbete ute på marken glömmar av eller inte bryr sig om att t.ex. plöja, beså eller rensa en bit av jorden, så betyder detta en likkista och att någon i gården det året skulle dö.

Kommer en fågel fram och hackar på fönstret, skall någon i det huset dö inom kort.

5) Vid en dödsbädd fingo inte sådana vara närvarande som hade "ont öga", icke heller groft ogudaktiga människor. Havande kvinnor måste också hålla sig borta från dödsbäddar, ty barnet kan få fallandesjuka. Sådana kvinnor få ej heller lägga hand vid ett liks tvättning, svepning o.d. ty då får barnet likhy. Voro småbarn närvarande vid dödsbäddar, blevo de sedan för hela sitt liv spökrädda. Ej heller fick en person, som var absolut för den döende främmande, vara närvarande vid dödsbädden.

sid 25

sid 26

7) Hade den döende något svårare brott eller någon särskild hemlighet att bära på, menade man, att hans dödskamp blev längre och svårare. För att underlätta dödskampen flyttade man ofta liket från en plats i rummet till en annan, ändrade kroppens ställning genom att t.ex. resa den upp med kuddar, men då man märkte, att det led mot slutet, skulle allt sådant tas bort, så att kroppen låg rak. Allt emellanåt skulle man hålla någonting läskande, vin, saft e.d. i den döendes mun för att hålla munnen öppen, så att inte anden eller själen skulle fara ut genom näsan. Dödskampen tros vara svårast på eftermiddagen och natten.

sid 27

8) Genast som döden inträtt, skulle klockan stannas, för att man exakt skulle kunna ange tiden då han dött. Var man inte säker på, att han var död, lade man en spegel på hans mun för att se, om imma bildade sig på glaset eller ej. Vid den dödes huvud skulle ljus brinna, och hans händer skulle läggas på bröstet och en psalmbok placeras i dem. Sedan man tillslutit den dödes ögon, lade man en kopparslant på vardera ögonlocket, och ansiktet höljdes med en vit duk. Hade man inte den rätta "svette-duken" till hands utan måste ta en annan, skulle man sedan bränna upp den eller åtminstone doppa den i vatten, ty kom någon att torka sig i ansiktet med en duk, som legat å en döds ansikte, blev han i syne.

9) En person, som hade en svår dödskamp och visade rädsla sid 28

la för döden ansågs få det olyckligt i evigheten, en som gärna och i frid skiljdes hädan, vart salig. Höll så också prästen ett vackert tal vid graven, så att alla kände rörelse, och om sångarna inte blevo störda, varken då de sjöngo ut liket i begravningsgården, eller då de sjöngo vid graven, ansågs detta ytterligare bekräfta den dödes saliga tillstånd.

sid 28

10) De gamla berätta, att man sett spöken såsom en vit fågel lämna kroppen och hört lätta vingslag.

11) Sängkläderna, i vilka någon dött, brändes, ty annars trodde man, skulle det barn, som härnäst föddes, få fallandesjuka.

12) Vänner och grannar underrättades om dödsfallet av den äldste i huset, som orkade gå omkring, denne bjöd samtidigt till begravningen. Efter dödsfallet gjordes storrengöring i stugan, och vita lakan hängdes för fönstren, dessa borttogos begravningsdagens afton. Hackat granris ströddes på golvet, och en gran sattes upp vid varje sida av förstugdörren. I rikare hus klädde man ett rum till likrum, och använde då svart tyg eller papper samt huirlander av blommor och grönt. I likrummet hade man inte hackat granris utan hela kvistar. På fattigare ställen använde man vedboden, logen, etc. att ställa kistan uti. I likrummet brände man ljus.

likrum

13) Liket lades ibland på likbår, innan kistan an-

likbår

sid 29

skaffats, men det fick ej bäras ut ur huset förrän det lagts i kistan. Som likbår användes ett sofflock eller ett par bräder med två bockar som stöd. Liket lades med fötterna mot öster för så vitt detta passade mot dörren, ty fötterna måste vara riktade åt dörren till. I kök eller skafferij fick den döde under inga förhållande läggas.

14) Hundar och kattor fingo ej komma in i likrummet, ej heller råttor, som kunna äta av liket.

15) Husfolket skulle inte tvätta ett lik utan detta arbete sköttes av en bestämd liktvätterska i socknen. Den kam, med vilken de döde kammats, brändes strax efteråt. Rakkniven skulle omedelbart slipas. Det avrakade skägget brukade man bränna upp, men somliga togo vara på det för att "göra åt" vissa sjukdomar därmed t.ex. engelska sjukan hos barn och "mariljan" eller "marrit" hos äldre. Det senare gick så till, att man lade något av en dödsanförvants skägg under dens huvudgård, som anfäktades av maran, då fick han vara i fred för maran så länge skägget låg kvar.

16) Att kläda liket var ett hedersuppdrag, som man anförtrrodde någon släkting eller granne, som man ville visa ära. Man klädde liket dagen före begravningsdagen, men likklädnaden begynnade man förfärdiga så fort som möjligt efter dödsfallet. Tyget därtill skulle vara nytt, vanligen slät, vit väv. Man var räd för att sticka sig på den nål, man begagna vid sömnaden, ty

sid 29

trollldom

maran

kläda lik

sid 30

Västergötland
Långared

A. M. Berglund
1925
ACC. N:R M. 2171

Manboken

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ett sådant stick troddes medföra olycka eller död. Det som blev över av det till likdräkten avsedda tyget, lades under liket, ty det var inte bra att använda till någonting. Barn klädde man i fotsida klädningar och satte vita sockor på deras fötter, äldre personer fingo jacka och täcke. Fattigt folk bredde ofta blott ett lakan över liket. En nygift kvinna kläddes i sin bruddräkt.

sid 30

17) Om man hade utslag, finnar eller vårtor, huvudvärk eller tandvärk, gick man gärna till ett ställe, där det fanns ett lik, och lät den dödes hand vidröra det onda. Om ett barn hade "skiven" eller engelska sjukan, skulle den dödes hand vidröra alla barnets leder, bröstet och hjässan. Därefter skulle man tvätta barnet och hälla litet av tvättvattnet i kistan, så menade man, att den döde tog med sig det onda i graven. Om någon lade sig på en bädd, där någon dött, fick han fallandesjuka.

död ger bot
för sjukdom

19) Om den döde hade uttryckt sin önskan att få med sig i graven en ring, ett smycke, spänne eller crucifix, fick man ej underlåta att villfara hans begäran, ty eljest gick han igen. Förr i tiden lade man ofta en flaska brännvin i en kista, vari en äldre man låg. Flaskan skulle läggas vid likets vänstra sida för att den döde, om han ville ta sig en klunk, inte skulle behöva vända sig.

föremål
i kistan

sid 31

21) På somliga ställen höll husfolket natten före begravningsdagen likvaka över den döde.

likvaka

22) Medan man hade lik i huset fick man varken spinna eller väva, ty nu voro onda makter i verksamhet och ville skada den döde. Utomhus fick man inte arbeta med plöjning, harvning, vedhuggning o.d. om någon kom och ville tiggja eller låna någonting, fick han inte gå in i huset utan måste vänta utanför.

sid 32

23) Liket brukade man ha kvar i sorgehuset omkr. "åtta dar." För att motverka förruttnelse, bestänkte man det med "röva-reättika".

25) Själaringningen utfördes av kyrkväktaren. I gamla tider klämtade man före själaringningen för barn tre slag, för medelålders personer sex och för gamlingar nio slag. Även själaringningens läng gjordes beroende av den dödes ålder. Själaringningen företogs så snart efter dödsfallet som sig göra lät, och man trodde den ha ett välgörande inflytande på den dödes öden.

26) Graven grävdes av ett par grannar ett par dagar före begravningen. Den lades i riktningen öster-väster. Anträffade man under grävningen ben, skulle man lägga dem i graven igen. Man spottade tre gånger över varje redskap, som man använde vid grävningen, eller också lade man redskapen i kors och spottade över dem.

27) På gamla kyrkogården begrovos å norra hörnet självspillingar, dödfödda barn samt lik, som man ej kunnat identifiera. En självmördare hedrades ej med begravningsmåltid, själaringning eller på något sätt. Man lejde folk, som styrde om, att han kom i

sid 33

jorden.

28) På begravningsgården restes granar vid förstugedörrarna och vid inkörsporten. Man kallade dem "sorgeträd", de togos bort dagen efter begravningen och lades då i en hög och uppbrändes.

29) På vägen, där likföljet skulle fram, strödde man granris till något hundratal meter från begravningsgården, ibland slätt, stundom i rutor. Även sista biten av vägen samt vägen från kyrkogrindarna fram till graven beströddes med hackat granris. Graven och jordhögen därinvid kläddes med grankvistar.

30) Då man burit ut liket, skulle någon hålla ett litet tal, denne kallades liktalare. Kunde ingen "göra ett tal" sjöngs i stället en psalm, innan man begav sig av. Seden att "sjunga ut" liket lever ännu här i socknen.

31) Liket skulle bäras ut genom den förnämsta dörren. På tröskeln ritades kors med ett stycke kol. Kistan måste bäras ut med fotändan före, eljest trodde man, att de döde gick igen. När kistan bars ut, kastades en bit stål efter, en sax, en kniv el. dylikt.

32) På de ställen, där man hade halm under kistan, skulle denna genast brännas upp.

33) Före bars kistan alltid av "oskylda", nu är det så långt möjligt är släktingar, som skola bära.

35) Begravningsföljet valde förstas den bredaste vägen. sid 34

sid 33

Körkarlen skulle lyssna efter, om något ljud förnams från kistan, den döde kunde ju ha vaknat upp av skakningarna. Bars kistan, satte man ned kistan på marken åtminstone en gång, och om den döde se'n gick igen, trodde man, att han inte skulle kunna komma närmare hemmet än till den fläcken, där kistan hade stått.

sid 34

36) Alla familjemedlemmar, som det förmådde, medföljde till kyrkogården. Fullkomlig tystnad bör iakttagas under vägen.

37) Mötte man ett liktåg, skulle man gå av vägen. Då det passerat, kunde man åter gå upp på vägen men måste, innan man fortsatte sin färd, spotta trenne gånger efter liktåget. Hade man en spik i fickan, borde man kasta denne efter liktåget.

41) Man återvände samma väg man kommit. Passerade man en korsväg, skulle man där stanna och rita ett kors på marken.

42) Vid begravningsmåltiden lämnades en plats obesatt, nämligen den dödes. Stående rätter vid begravningevoro ärter och fläsk, pannkaka och sötgröt. Större begravningsgillan varade tre till fyra dagar. Karlarna ställde i fyllan ofta till vilda slagsmål.

43) Närmaste tiden efter begravningen skulle den dödes anhöriga så långt möjligt var gå klädda i svart både i helg och söcken. Rött och andra grella färger måste undvikas. Under rengöringen efter dödsfall och begravning fick man aldrig gå baklänges utan bara rakt fram.

45) Man skulle aldrig lukta på blommor, som växte på sid 35

en grav, ty då får man "äter" i näsan. Att plocka blommor på en kyrkogård bör man absolut undvika, liksom att överhuvud röra vid något på kyrkogården.

46) När man passerade en grav på oinvigd mark, skulle man kasta en sten på den. Om man med smutsiga skodon kom in på kyrkogården, skulle man inte torka av dem där, ty därigenom fick man liktornar. sid 35

48) De som dö en för tidig död, och de som ha något ofullbordat eller ouppgjort, kunna väntas komma igen. Om man ritade ett kors på tröskeln samt strödde aska över vägen, hade man hindrat döingen från att komma in genom dörren. Gick en död igen, visade han sig alltid i den dräkt, han begagnat i vardagslag.

49) Gångångare uppenbarade sig på platser där de haft ovänner eller "haft kärlek", vanligen vid midnatt. Kunde man få dem att tala om, vad de önskade, fingo de seadn ro i graven.

Julseder.

1) Före jul skulle man ha avslutat tröskning, spånad, vävnad, bak, brygd, yste, slakt, ljusstöpning och rengöring. Vid tröskning tog man ut den störste kärven och fuktade den med en skvätt av juldricikat, för att man skulle få god skörd under det nya året. Den kärven benämndes "julaneke".

Innan man begynte hugga julveden, skulle man med yxa hugga ett kors i huggekubben samt hugga veden över korset, så sid 37

skulle trollen inte dra bort den. Dessutom skulle man stå med ryggen vänd mot norr, då man högg.

Då man slaktade julgrisen, skulle man ta'vara på "löpet" för att använda det vid nästa års yste, ost med julagris-löpe blev bättre än annan ost.

Vid julrengöringen skulle golvet sopas med en fart och utan uppehåll, ty eljest skulle man bli hindrad i olika arbeten under det stundande året.

I "julasöckena" skulle man inte spinna, för då stod Skam grensle över hjulet på spinnrocken. Ej heller fick man stikka strumpor, för då stod Skam och repade upp, allt efter som man "band".

2) Om man julaftonens kväll gick upp på taket och lyddes i skorstenen, och det då dånade i denna, skulle det bli mycket åska följande år. Regnade det annandagen hade man att vänta en regnig sommar, men snöade det, skulle sommaren bli torr och vacker. Under jultolften från juldagen till trettondedagen menade man, att varje dag gav uppenbarelse om, hurudan väderleken i jultolften det stora hela skulle bli under motsvarande månad följande år. Var det stark vinter nyårsnatten, blev det ett gott år. Om det gamla och det nya året "frös ihop", skulle vintern ej bli så farlig de närmaste månaderna.

Nyårsdagen skulle man leda kreaturen till ett vatten, som flöt åt norr, och vattna dem där. Så blevo de bevarade för

sid 37

sid 38

sjukdom under det nya året.

3) Vid baket gjorde man kors i degen och på varje kaka för att inte trollen skulle dra bort dem. Man skulle lägga mera jäst i juldegen än i annan deg, ty om degen jäste snabbt och om baket gick fort undan, skulle höslåttern gå fort och lyckligt. Såkakan gjordes större än de andra kakorna, fick ligga mitt på julbordet under helgen, och förvardes sedan bland havren i en bing. Den delades vid vårarbetets början mellan karlar och dragare.

Julaftons förmiddag badade familjens medlemmar. Då tog man på följande sätt orakel om, huruvida man skulle dö under det kommande året eller ej: Den som skulle bada, lade sig före badet på knä framför spisen och tog därefter med båda händerna en ölstänka av trä och kastade den över huvudet bakåt. Blev kannen stående, fick man leva, annars ej.

4) Lön i form av matvaror uppbars före jul av roteknekten, som gick omkring med en säck och ett drickaankare för att hämta sin "julakost". Socknens fattiga gingo dagarna före jul sin "julagång." Knekten fick bröd, fåralår och bogar, ost, korv, pressesylta och supar samt dricka. De fattiga fingo mest bröd, något sovel och ett ljus.

5) Luciadagen firades med "lussegille". Husmodern steg upp vid tvåtiden på morgonen och stekte fläsk. Sedan väckte hon husets folk med följande ord: "Lussebete, lussebete, långa

sid 39

sid 40

natt, natt nya!" Så förplägades samtliga med fläsk, fint bröd, "lussesupen" och senare kaffe. Sedan man vilat en liten stund på maten, steg man i allmänhet upp för att tröska på logen till dagningen, då man fick bättre frukost än i vardagslag var brukligt.

sid 40

6) Somliga ansågo, att julen begynte med "Lusse". Men själva julhelgen börjar julafton klockan fyra em. och varar till tjugondedan Knut, då julen dansas ut.

7) Om gamla tidens sätt att skura berättade de gamle: Då strödde man en massa fin sand på golvet och sedan slog man ut ett par spänner vatten därpå. Med tvagor av halm och granris samt med hjälp av sopkvastar skurade man sedan till dess golvet blev någorlunda vitt. Efter julrengörningen inbars lång, styv råghalm, som breddes ut i tjocka lager över hela golvet. Då den slitits ut, gav man den åt kreaturen, och man trodde, att den skulle kunna skydda dessa mot sjukdom.

8) Man gjorde takkronor av halm, runda, sexkantiga, fyrkantiga eller åttakantiga. Somliga hade formen av lyktor, och man prydde dem med färgade fjädrar, papper och karameller.

11) Under julmältiden stod ett brinnande ljus framför varje person. Kom en "tjuv" på ljuset, så att det slocknade med ett fräsande, skulle den person dö, som hade det ljuset. Slocknade ett ljus på predikstolen under julen, skulle prästen dö nästa år. Satt någon vid julbordet utan skugga, skulle han

sid 41

dö under det nya året. Husfadern brukade gå ut under julmåltiden för att se efter, om han genom rutan kunde se någon av de innevarande sitta huvudlös. Ljusstumparna från ljulbordet tillvaratogs för att användas som medicin för sjukdomar hos kreaturen.

sid 41

13) På gårdsplanen satte husfadern upp tvenne stänger med julkärve. Detta skulle vara gjort före julaftons middag. Den i byn, som först fick upp "julnekarna", skulle först få bärgat in.

15) Fåhuset hyfsades till julen, väggar och tak sopades, och golvet beströddes med granris. Kreaturen borstades, så att de blänkte. På julaftonens eftermiddag verkställdes kreaturens julutfodring, som då var rikligare och bättre än eljest. Korna fingo av det bästa höet samt tjock "mjöldricka", och hästarna fingo klöverhö och hackelse, som man slagit litet brännvin på för att de skulle bli ystra och springa bra, när man nästa dags morgon for till och från julottan, ty första man hem fick först bärjat nästa sommar.

När man efter julutfodringen lämnade ladugården skulle man önska djuren "god jul". Sedan tecknade man ett kors i luften, lade utanför dörren en lie, en yxa, eller en kniv samt spottade tre gånger innanför - och tre gånger utanför dörren, detta för att hindra onda makter att driva sitt spel under julnatten.

sid 42

16) Till julbrasan användes den vackraste björkved

som staplades upp i spisen så att träna lades i kors. Man såg nog till, att julbrasan brann ned ordentligt och inga bränder lågo kvar. Om askan från julbrasan föll utåt rummet, skulle någon medlem av hushållet flytta eller dö. Tycktes askan däremot falla inåt, skulle någon komma att flytta in nästa år eller också betydde det, att ett barn det året skulle födas i det huset.

sid 43

17) På julbordet skulle var och en ha sin "julahög". Ett stort träfat fullt med köttmat placerades mitt på bordet. I centrum av fatet låg ett svinhuvud med ett äpple i munnen och ett dito i vardera örat. Över ögonen och snett över nosen pryddes det med kulört papper. Kring svinhuvudet lågo köttbitar, korvbitar och sylta. På bordet fanns vidare ost, fint bröd, smör, en stor ölstänka, och under bordet låg brännvinskaggen. Julbordet skulle stå dukat till dagen efter Trettondedagen.

18) Julaftonen steg man tidigt upp och fick sig en s.k. "dagbete", som vid tillfället brukade utgöras av fint bröd, ost, smör, skinka och dricka. Därefter gick man ut i ladugården och skötte om kreaturen. Vid 8 tiden serverades frukost, som bestod av stekt fläsk, ägg, s.k. blandbröd av råg och havre, skinka och korv. Klockan 12 var det middag. Då lyfte man den stora sovelgrytan av och ställde den på en trebent stol. Sedan samlades alla kring denna för att doppa i grytan. Vid fyra eller femtiden åts "eftermiddagsbete", som bestod av blandbröd, smör, fläsk och en sup eller två. Klockan åtta åts kvällsvard med gröt, flera

sid 44

slags bröd, kokt fläsk, kött, smör, ost, korv och flera supar.

19) Julölet var bra till mångt och mycket. Det måste stå kvar i kannan över julnatten. Då husfadern kom hem från kyrkan juldagsmorgonen, skulle någon av de hemnavarande möta honom med ölkannen, och han skulle sedan med ölet tvätta kornas juver. Därigenom fingo de preventiv mot sårnader på juvret påföljande sommar. Med ölet beströk han också hästarnas bringa och bogar för att de inte skulle bli selbrutna. En slätt av julölet offrade man i den åker, på vilken man under instundande sommar ämnade så korn för att detta skulle bli frodigare. Husdjuren fingo smaka på alla slagen av julbröd samt på juldrickat, då därav något slogs i hästarnas hackelse och i nötkreaturens och svinens mjölröra.

20) Risgryn lades julaftons morgon i nymjolk och kokades mot kvällen till gröt. I grytan lades en klump smör, socker, några bitar kanel och en mandel. Sedan gröten kokat i två timmar, var den färdig. Kanelbitarna skulle nu fiskas upp, ty annars blev det mycket mjöldrygor i rågen nästa sommar. Den som fick mandeln skulle först bli gift. En skål gröt med mjölk sattes ut till tomten för att han skulle bli vänligt stämd mot husbondefolket. Var och en rimmade, innan han tog för sig av gröten. Husfadern kunde därvid säga: "Denna gröten är kokt i en gryta och inte i ett ljus, må Gud välsigna hela mitt hus!" Och husmo-

sid 44

julgröten

grötrim

sid 45

dern: "Den här gröten har jag kokt i ett kök och inte i en kvarn, den räcker till både tjänare och barn". Eller: Denne gröten är kokt av en husfru och inte av ett rå, och den räcker till både stora och små. "Barnen sade: "Denne gröten är kokt i en gryta och inte i ett kar, må Gud välsigna både mor far!" Eller: Vuxit har jag se'n i fjol, äter mera gröt för att bli stor." Eller: Tack skall mamma ha för denna gröt, den är både god och söt"! Drängen sade: Om grötfatet här vore stort som en grop, och skeden min rymde ett råget stop, och se'n jag fick äta för allihop! Och pigan: "Den gröten är kokad av min matmor i kväll, om bara jag fick äta till det blev hanegäll!"

sid 45

21) Till jul bakades flera slags bröd såsom blandbröd av havre och råg, vörtbröd av siktat rågmjöl med något vete, samt fint vetebröd. Av den finaste degen bakades kringlor, julvagnar, julkusar, dyvelskattor, semlor och flätor. I julhögarna fanns en eller två kakor av varje sorts bröd. Ju högre julhögen kunde byggas, ju bättre. Julvagnar, dyvelskatter och flätor voro avsedda för julhögarna. Kakorna, som voro avsedda för julhögarna, voro bara hälften så stora som de vanliga kakorna. En kaka av julbrödet skulle gömmas till "lilla julen".

22) Till julbrygden tog man rikligt med malt och humle samt en god portion sirup. Om julölet blev tunnt och dåligt, trodde man, att det skulle gå utför för en.

sid 46

23) På julhögarna skulle finnas både äpplen och nötter. Ofta stod på julbordet en skål med nötter i mitten och en krans av äpplen kring dessa.

24) Om någon på nyårsdagen på morgonen drack ur en källa eller bäck, som rann åt norr, skulle man fria sig från sjukdom och olycka.

30) Tomtar fanns förr på många ställen. Man fick akta sig för att reta dem. Om man skulle slå ut varmt vatten, måste man först ropa: "Ä dä nån i vägen så skynna er unnan, annars skallar ja er!" Men man var inte rädd för tomtarna. Däremot fruktade man troll och gastar, som höll till i bergen och de mörkaste skogs skogstrakterna.

Klockan 12 på julnatten begynte de döda sin julotta, vilken ändades klockan 4 på morgonen. Man kan då se, att det lyser genom kyrkfönstren.

32) Staffansritt företogs annandagens morgon. Det skulle inte vara mer än fem ryttare egentligen. De sjöngo Staffansvisan utanför dörrarna och fägnades med brännvin. mot slutet blevo de vanligen bråkiga.

33) Trettondedagen gingo stjärngossarna omkring i gårdarna och sjöngo: "Goder afton, goder afton, båd'herre och fru, har ni några styvvrar att skänka oss nu?" Hårtill svarades: "Du Judas med pungen, stig dristigt här fram, kanhända att det vankas en tolvskillning ibland." Pojkarna skulle föreställa apost-

sid 46

sid 47

larna och voro klädda i vita skjortor och strutformiga pappers-
mössor. Stjärnan var i allmänhet sexuddig, antingen av papper
eller av tunnt, vitt skinn, och den var fästad vid en lång stång. sid 48

34) Det kan hända ännu i dag att någon klär ut sig
till tomte och kommer med julklappar.

36) När man ville ge en julklapp åt någon i en av
granngårdarna, lopp man dit, bultade på dörren, och när denna
öppnades, kastade man hastigt in paketet i stugan och sprang sin
väg. Eller också lade man paketet på fönsterbrädet, knackade på
rutan och stack iväg hem.

37) Dagen efter Trettondedagen hölls gille. Fanns
det något brännvin kvar i kaggen, som hela julen haft sin plats
under julbordet, skulle detta nu drickas ur, ty nu var julhel-
gen slut.

38) Lekte gjorde man mest annan - och tredje dag jul,
nyårsdagen och trettondedagen. Danslekar voro: "Bro, bro bränna"
sittlekar: "Gömma ringen", "Skifta makar" och "Smida varmt".
Pantlekar: "Udda eller jämt"? och "Skeppet är lastat". Man gav
pant med nötter.

Julseder. Upptecknade efter Fina Hansson, Bråten.

2) Frös det gamla och det nya året ihop, blev det i
fortsättningen en sträng vinter. Bläste det mycket nyårsdagen,
skulle det året många herremän dö.

3) Man skulle baka så mycket bröd, att det räckte

sid 49

över Trettonde. Genom att äta utav såkakan skulle arbetare och dragare skyddas, så att de ej fingo "värskurken". Ystet gjordes tidigt på hösten.

6) Julavton skulle åtminstone mor i huset upp tidigt för att koka grishuvudet, som måste vara färdigkokt, innan det blev dager. Varje främmande, som kom in under julen, måste ha fägnad. Annars menade man att han "bar ut julen".

7) Av halm gjorde man julbockar och takkronor. Tak- kronor gjordes också av svinborst.

10) Julgran använde de gamle inte. Man hade i stället ett "julaträ". Det var toppen av en tall, som man hade skalat, och som man till jul klädde med papper och prydde med pappers- blommor och ljus. Detta juleträd förvarades från år till år.

15) Hästarna skulle julafton ha en kaka bröd.

18) Juldagen hade man kål eller ärter till middag.

19) Julaftons kväll lade man på julbordet för varje kreatur i ladugården en bit bröd, och juldagens morgon skulle varje djur ha sin brödbit, innan det fått något annat att för- tära.

20) Fyra sorters bröd bakades till jul. Först var det vardagsbröd, som bakades av blandsäd, , så eftermiddagsbröd, som var lite finare, vidare vörtbröd och vetebröd. I julhögarna fanns fyrahjulsvagnar, flätor och dyvelskatter.

24) Annandag jul skulle man rida till ett nordrinnan-

sid 49

sid 50

Västergötland
Kullings
Långared

1798 C. M. Bergstrand 10 Dubbeltryck

ACC. N:R M. 2171

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de vatten och vattna hästarna.

33) Stjärngossar gingo omkring juldagens morgon vid 4-tiden för att väcka folk till julottan. De sjöngo och fingo en sup och en slant som lön.

35) Annandagens morgon kunde det hända, att några pojkar hade fodrat korna och därvid burit in så mycket hö på foderbordet och i båsen., att man inte kunde se djuren.

38) Om julen försökte man en hel del konststycken. Så skulle man försöka att sittande på en liggande butelj träda i en nål. Man lekte ringlekar sådana som "Tjuvadansen", Skära havre, "väva vadmal" och "Dansa med kulla". När julen dansades ut använde man vals, polska, polketta, kadrilj och "rell".

En mycket gammal jullek sjöng man till så här: "Bocken som ja' fick, den har ja'. Får ja'nå'n annan, så tar ja'. Gimmer å lamm giver ja'dej, säj se'n att du fick'en av mej". Ge mej en get !"

Till "Skära havre" sjöngs: "Skära, skära havre, vem skall havren binna? Det skall allra kärasten, var skall jag honom finna? Jag gick mig ut en afton uti det klara månasken då såg jag vännen komma, då slog jag på min trumma, när va'n tar sitt, så tar jag mitt, så får den siste ingen."

En annan ringlek, varvid en står i ringen med förbundna ögon och man dansar omkring honom sjungande: "Det går ett djur, ett underligt djur uti vår Herres hage, det är så halt, det kan

sid 50

sid 51

inte gå, det är så blint, det kan inte se ett endaste strå, låt upp låt, låt djuret gå!" Härvid stannar dansen, och den, som stått inuti ringen går fram till någon av de i ringen stående och söker att med händerna känna vem det är. Lyckas det honom" att säga det rätta namnet, får denne övertaga hans roll.

"Köpa hattar, Under det man går i ring, sjöngs: "Hattar, hattar ha vi köpt, många jungfrur ha vi mött, men så mötte vi jungfru N.N., för henne måste vi buga, för henne måste vi niga, och så fick hon vända sig om". Den omsjungna vände sig nu om och kringgången fortsatte, tills alla deltagarna fått vända sig om. Ledsnade man inte, så fortsatte man, tills alla hade vänt sig rätt igen.

"Denne gröten är kokt i en gryta och inte i en klyf- Grötrim
ta, ta'inte mer gröt i skeden än du orkar lyfta!"

Gåtor. meddelade av August Eriksson, Näset.

1) Inuti la'gårn stå vita kor, och i mitten dansar en röd kalv. Lösning: Munnen, tänderna, tungab.

2) Två klara källor med en år emellan, när vattnet flödar ur källan, glad är ägaren sällan. Lösning: ögonen och näsan.

4) Ett själens fönster kallas jag, står öppen mest den hela dag. Svar: ögat.

4) Tvåfot satt på trefot och åt på en enfot. Då kom fyrfot och tog enfot från tvåfot. Upp för tvåfot, fick tag i tre- sid 53

fot och slog till fyrfot och tog sin enfot igen. Lösning: Skomakaren, stolen, hunden och köttbenet.

5) Vad är det som aldrig hänt, händer eller kommer att hända? Svar: att en råtta bygger bo i en levande katts öron.

6) Det stod en hund uppå ett berg och skällde inåt skogen. Vad hette han, hans namn är redan sagt. Vad hette han? Svar. Han hette "Vad".

7) Fyra hängare, fyra dängare, två vetter upp i sky, två pekar emot by, och en liten dackar efter: Kon.

8) En vit häst står i stallet och räcker ut halsen genom taket. Svar: Spisen och skorstenen.

9) Det står en man invid vår vägg med horngap och med läderskägg. Svar: Tuppen.

10) En tunna seglar från Inland till Utland full med två slags dricka, utan tapp eller svicka: Ägget.

11) Lilla trilla låg på tak, faller ner och slår sig bak. Ingen man i detta land lilla trilla hjälpa kan. Svar: Ägget.

12) Sex ben på backen, fyra vingar på nacken och en lång snabel. Svar: flugan.

13) Sent en kväll, kom en svarter gesäll, hälsa på i en säng, där som vila'en dräng, gesällen stack och spände, till dess att det hände, att drängen slog ihjäl gesällen. Lösning: loppan.

sid 53

sid 54

14) Svart som beck men är inte beck, flyger som en fågel
men är ingen fågel, rotar som ett svin men är inget svin. Svar: tordyveln. sid 54

15) Liten och fager, gnager och gnager, flink och käck,
kryper in i en säck. Svar: råttan.

16) Mor har ett täcke som ingen kan fålla, far har en
kaka som ingen kan skära, bror han har pengar som ingen kan räk-
na, syster har en bulla, som ingen kan rulla. Lösning: himlaval-
vet, solen, stjärnorna, och månen.

17) Vad är det för ett ljus som ingen kan släcka ? Svar:
Solens ljus.

18) Vem är det som bygger den bredaste bro ? Svar: Isen.

19) Där kom en fågel Vinglös, satte sig på trädet Gren-
lös. Då kom jungfru Munlös, (satte) kysste fågel Vinglös och åt
upp'en. Lösning: Snöflingan.

20) Många långa läggar hänga kring stuguvägg, om de
läggas falla ned, ingen kan den laga mer. Svar: Istappar.

21) Roten upp och toppen ner, ser sol men ingen sommar.
Svar: Takisar.

22) Vad är värre än tjuven? Svar: Elden.

23) Litet och rött, rätt som det flyger, faller det dött.

24) Om dagen full med kött och blod, om natten står och
gapar. Svar: stöveln.

25)

Fem vita jungfrur, fina och små, in genom samma dörr måste gå, var sitt rum de där månne hitta, alldrig de ut genom springor få titta, fångar de äro, men finna sig gott, varar det inte för länge blott. Svar: Handens fingrar, då de trädas i handsken.

sid 55

26) Tittum tog tomtum, la'n på hårkula och for till lerkum. Svar: drängen som far till kvarnen med säd.

27) Två små springa före, två stora komma efter, springa fort ibland men hinna aldrig varan. Vagnshjulen.

28) Om dagen går på golvet och svänger, om natten står i en vrå och blänger: Sopkvasten.

29) I mitt huvud är stort alarm, i min mage finns ingen tarm, mina ben äro smala som strå, det kunden ingen undra på: Svar: klockan.

30) Litet och nätt, gult och betäckt, många små hål men intet igenom: Svar: Fingerborgen.

31) Runt som sola, svart som jola, och med en lång rump. Svar: stekpannan.

32) En krokryggig far, en ihålig mor och tre huvudlösa barn. Svar: Grepen och grytan.

33) Ett litet ting i vår ring, långt mindre än en fluga. I mat men ej i stek, i dans men ej i lek. Svar: bokstaven "a".

34) Finns i Halland men inte i Skåne, finns i sola men inte i måne, i mitten på sillen, i ändan på Karl, finns i

sid 56

e'balg men inte i ett kar: Bokstaven "l".

35) Om dagen en stege, om natten en orm; Kängsnöret.

36) Jag är varmest när det är kallast och kallast, när det är varmest. Om sommaren bryr sig ingen om mig, om vintern ty sig alla omkring mig. Svar: ugnen.

37) På gården står mannen frusen och stel, och krokig är han med hatten på sned, den soliga dagen hans panna fårar, i regnet han smälter till strida tårar. Svar: Snögubben.

38) Var går den vägen där intet damm flyger.- På sjön.

39) Vilket hus är byggt förutan sten och timmer? Svar: Snäckans hus.

40) Tre käringar gick till kyrkan och ena va'trä: Enen!

- - - - -

Ordstäv, meddelade av August Eriksson.

1) Ingen vet var haren har sin gång, sa'gumma, la'snaran på ugnen.

2) Äpplet faller inte långt från trädet, sa'gubben, högg pojken sin i kragen.

3) Lat man får mager kål, sa'gumman, gav knallen en örfil.

4) "Dä går la'över, sa'han som spydde i sån". Dä går allri'över", sa'han som spydde i jänte.

5) "Här ä då brått", sa'kärningen, raka smöret ur elden.

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 56

sid 57

6) Nöden har ingen lag, sa'han som sket i hatten.
7) Nu är du bet, sa'han, som högg huvete av tuppen.
8) "Bättre ont fly än illa fäkta" sa'karen, när han
sprang för getterna.

sid 58

9) Så gör barn i by som det hemma är vant.
10) I det lugnaste vattnet g de största ålarna.
11) Akta dig för ont sällskap, ty som man blir sedd,
så blir man hädd.

12) Gjord gärning har ingen vändning.

Tillfrågad hur man mår kan man svara: Som tjuven i hav-
rebingen, som pärla i gull, som en hund i en brunn med locket ö-
ver.

"Det är bra som det är", sa han som hade eld i håret",
för nu har jag det både ljust och varmt."

"Nu är det slut mä torkan", sa han, som hoppa i sjön.
Ingen brådska, det är långt till påska.

"Jaså, dä ä här skon klämmer", sa han som slet klacken
av stöveln.

- - - - -

Gåtor: 41 Det stod en stolle, uppå en kulle, och viva'
mä arma, så dä'braka'í tarma.Svar: Väderkvarnen.

42) Lita hätta hoppa över stätta med vit kjortel och
svart hatt, sitter ute både dag och natt. Skatan.

Ordstäv. Två stora få inte rum i en påse.

sid 58

Om barn, barnfödelse, barnsjukdomar, m.m. Augusta Johansson i Degebo 1867 berättar:

Söndagsbarn ha tur i allt. Barn som födas i Lejonet bli mycket stark. De som äro födda i Fiskens eller Vattumannens tecken måste akta sig för att ge sig ut på sjön, ty de äro bestäm-
da att drⁿunkna. Sådana som ha två virvlar bak i huvudet, skola också drunkna. En med segerhuva född hade förmåga att bota sjukdomar, stämma blod, "gå emot eld" etc. Gamle Erik i Näset, som dog för så där en tjugo år se'n, behövde bara gå omkring platsen där det brann, så stannade elden inom den rågången. En gång hade det brutit ut skogsbrand inåt Lersjöås. Erik kom dit och gick omkring elden. Då elden nått fram dit där gubben hade gått fram, reste den sig upp som en vägg, föll därpå och falnade ut. Gnistor, som av vinden fördes utanför rågången, dogo strax.

Erik var skogsvaktare på Lagmansholms skogar på Risveden och stod högt i gunst hos patronen. Detta väckte avund, och gång på gång försökte folk sätta eld på skogen, menande, att om denna brann, skulle det snart vara slut med ynnesten. Men de voro aldrig i stånd att få det att brinna; det låg blott och "moade" och rök och dog snart alldeles.

En havande kvinna får ej se under en likkista, ej heller får hon se lik eller titta i en öppen grav. Hon får inte slå ihjäl en orm eller gå över ett rep eller ett tjuder. Ej heller

sid 59

sid 60

fick hon sätta sig där en varm kaka legat. Såväl män som kvinnor kunde få förmåga att hjälpa vid förlossning genom att rädda en groda från att uppätas av en orm. Dog grodan en stund efter den blivit frälst från ormen, blev resultatet ingenting. Man fick inte slå ihjäl ormen; båda djuren måste fortsätta att leva.

sid 60

Lider man av maran, skall man breda ett vitt getskinn över sängen eller hänga en lie över den. Maror och varulvar äro förtrollade människor. De kunna förlösas genom att man ropar deras rätta namn.

maran

I badvattnet lägges tre tträsticker, en från tröskeln, en från huggkubben och en tagen ur en stol. Badvattnet får ej slås ut efter solnedgången och inte utomhus.

Tvätt efter barnet bör ej hängas ute att torka, förr än barnet blivit döpt.

Barnets naglar få ej klippas på tisdag, torsdag eller söndag. Håret får ej kastas ut utan brännes. Kommer en främmande in på ett ställe, där det finns ett nyfött barn, skall han genast taga i askan i spiseln eller fatta om spiseln. När han går, skall man kasta en glöd efter honom. Barnets blottade huvud fick ej ses av någon främmande.

Sätter kvinnan yxan i huggkubben, eller gör någon annan det, och hon får se yxan i kubben, kan det hända, att barnet blir harmynt. Tittar hon genom en springa eller ett hål, blir

sid 61

barnet vindögt.

Man skrämd barnet för vindsgubben, strömgubben, busen och sotaren. Barnen fingo aldrig bryta bröd ifrån sig. De fingo ej heller nysta runt med fingrar eller armar, det var att nysta garn åt den onde.

För mycket länge sedan fanns en kvinna, som kunde överföra födslovänderna på en sopkvast. Denne begynnade då snurra runt på golvet och slutade inte med detta, förr än den var alldeles utsliten.

Innan barnet är döpt skall man ha en psalmbok ligande under dess huvuddyna. Vid dopet har man en bit bröd instucken i barnets lända, så skall det aldrig behöva hungra. När man kommit hem, skall man ge brödbiten åt hunden.

Före dopet skall barnet ha en nål i huvudbonaden som skydd mot bortbyting. När man skall till kyrkan för att få barnet döpt, skall man köra eller gå så fort som möjligt.

Före kyrkotagningen måste kvinnan hålla något stål, t.ex. en kniv eller nål, i handen, om hon gick ut efter mörkrets inbrott.

Om en käring, som hade dåligt anseende, talte till ett nyfött barn, sade man, att hon "kom orl till barnet", vilket betydde, att hon förtrollade det. (Ida Höglund)

Mor i Högåsen i Töllesjö hade en tösunge, som en

sid 61

sid 62

käring hade kommit in och trollat "skevan" på. Så en gång när samma käring kom in och hälsade på, tog moran en sax och klipp-
te en frans av schalen, som käringen lagt ifrån sig. Med den fransen rökade hon sedan barnet. (Ida Höglund)

Sjukdomar och deras botande.

Maja Höglund, 85 år, meddelar. I Mellby fanns en gam-
mal gumma som hette Stina. Hon bodde strax intill Mellby kyrka. Mataleda
När jag var så där 20 år, var jag hos henne med en tös, som hade
"mataleda". Stina "måla" tösen över alla leder med en tråd, sen
knöt hon tråden om halsen på tösen, och den skulle hänga kvar
tills sjukan var borta. Och det dröjde inte länge, innan tösen
var bra.

Jag "gjorde bort" stolsteget på en pojk för en sexti
år sen. Se, det skulle vara en, som den som hade stolsteget al-
drig hade duat. Det var Larssons pojk i Hälsingesvedjan. Jag
stod utanför dörren och han var innanför. Och jag skrek:"du har
stolsteget i ditt öga." Då svarade pojken:"Där löx du!" Så sa'
vi tre gånger.

Hade en kvinna värk i bröst,tskulle man klippa en
påfågelsfjäder i små bitar och blanda i maten och äta upp allt
ihop.

I Baggebå hage fanns ett träd, som folk hade satt
värk i. Då borrhade man ett hål i trädet, och sedan stoppade man

ACC. N:R M. 2171

däri in en sudd, som hade varit i beröring med såret, och se'n pluggade man igen. Det sads, att den som högg det trädet, skulle få värken.

Vi har alltid brukat ha en midsommarkvast. Det var nio slags blommor, som man skulle plocka före midsommar. Det var en viska som hängde i taket. Blev någon av korna sjuk, så rökade vi henne om mulen med sådant.

Kikhosta botade vi med mërramjolk.

Varvärk sköt dom bort mä en byssa, di sköt åt skogen eller åt det hållet di hade någon ovän, så skulle han få värken.

Om man tvättar på vårtor med sådant vatten, som man tvättat ett lik i, så gå de bort.

En gång i min ungdom fick jag på armen en sådan kula, som de kallade för "tröt". Då lärde de mej, att jag skulle gå och famna om en stuga, som var flyttad, och säga: "du som flötter ä, hjälp mej som trötter är!" Det var också en gammal kvarn, som var flyttad, och dit gick folk och "lyfte". Den stog inte långt från kyrkan. "Tröt" var ingenting annat än en sådan kula eller senknuta, som man fick, om man "förarbete" sej. Vi hade burit bort sten på en bår.

Andreasson i Slättebacka x 1847

Skräddareboska, eller Greta i Magra botade rygg-

10 Dubblott

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 64

midsommar
kvast

Kikhosta

Varvärk

Vårtor

tröt

ryggvärk

sid 65

värk. Den sjuke fick lägga sig på magen på golvet, varpå Greta trampade på hans rygg med ena foten. Därvid skulle den sjuke fråga: "Varför trampar du mej?" Hon svarade: "För jag är bättre än du." Han frågade igen: "Varför är du bättre än jag?" och fick till svar: "Därför att jag har burit tre hjärtan och tre (!) lunger in genom kyrkedörren." Se, hon hade fått trillingar.

sid 65

Fiskarn Vennerlöf på Grävsnäs satte ihop ben. Han hade alltid ett fiskben med sej och gjorde några exter med. Han var från Finland, sa dom. Soldat Lindberg vid Ulverås kunde också laga ben. benbrott

Anders Olofsson i Stenbrona stämde blod på både folk och få. Han måste se dom först, men så fort han var inkommen, stannade bloden av sig själv. blödning

Sultans Anna-Stina botade ormbett med denna formel: ormbett
"Trumf Mule låg på tuva och bet" eller: "Ringeli kringeli låg på tuva och stack". Formeln utsades tre gånger.

Bjata i Björkås mätte för gulsjuka. Hon gjorde på gulsjuka
tråden en knut för varje led.

Mot mataleda ordinerade Maja på Lerbäck (ett torp mataleda
vid Uppslo) vatten, vari man kokat mossa från norra stugeväggen, man skulle tvätta händer och ansikte därmed och sedan slå ut det utan att se på det.

Mot värk gav Brodda-Greta, som dog för en 30 år se- värk

ACC. N:R M. 2171

10. dubbeltryck

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dan, bröd med inbakad hundspillning.

Johans på Herrgård hustrus mormor, hade en kula i pannan. I Kärra stog en lik. Hon gick dit och lät den dödes hand ta på kulan, under det hon läste: "du skall gå bort och försvinna som dagg under sol, som man under jord!" Sedan lade hon en köttbit, som hon "smörjt" kulan med, i den dödes ena armhåla.

Schalle-Krestina från Magra gick omkring i bygden och botade kreatur. Hon använde kamfert, svavelblomma, salpeter och slagdroppar.

Hade man tandvärk så skulle man peta i tanden med nio kvastpinnar samt sedan lägga dessa under en gran som stod norr om stugan.

Den som fick frossa skulle steka nio metmaskar och äta upp dem.

Man spottar tre gånger och säger: "tvi stolsteg!"

Ida Höglund. I Töllesjö socken var det en de kallade Spetsa-käringa, som brukade "måla" folk. Far fick gulsot vid den tiden jag gick och läste. Han bad mig gå med till Spetsakäringa. Hon måla'n över alla leder med en gul tråd. Se'n gav hon far trån i en brödbite, och han fick äta upp den. Man fick aldrig tacka henne, men hon tog gärna emot, om man gav henne något.

Om en, som aldrig hade sett någon falla, tog en näve säd och kastade på den, som fick ett anfall av fallandesjuka, så

sid 66

kula

tandvärk

frossa

stolsteg.

gulsot

sid 67

fallande-
sjuka

blev denne botad. Min faster blev botad på så vis av en tioårig flicka.

Jag hade en morbror, som fick anfall en gång, när han var fyrtio år. Han hade aldrig haft något sådant anfall för sid 67 ut. Det var på ett bröllop. Men de drogo av honom alla hans kläder och brände upp dem. Se'n fick han aldrig anfall mera.

Också gulsot botas genom att man kastar en näve spannmål på den sjuke. gulsot

Födelsemärken kunde man låta en död, som var av motsatt kön mot en själv, ta med sig i graven. födelse-
märken

Bröllopsseder. meddelade av 85 åriga änkan Maja Höglund i Sågen och hennes somhustru Ida Höglund.

I stora Mellby brukade man, då man tog ut lysning, giva prästen sex alnar linväv.

Under lysningstiden bar folket i den rote, där den blivande bruden var hemma, till henne stora sötostar, kokta av kärnmjölk med löpe, socker och russin.

Den blivande brudgummen gav sin jänta en psalmbok och en blommig silkeschal. Dessa saker köptes på marknad i A-lingsås, och man kallade detta att "köpa grannlåten".

Atta dagar före bröllop rida de blivande brudsållarna omkring och bjuda till bröllop.

Stugans tak och väggar överdrogos med vävnader.

Som värd fungerade under bröllopet oftast en knekt, som vid tillfället benämndes "styr't".

Drickat iskänktes av en ung karl, som kallades "sven" eller "källaresven."

Den av kontrahenterna som svarade ja med den starkaste rösten, skulle leva längst.

Schalarna eller pällen uppbars av två brudpigor och två brudsållare.

I Stora Mellby spelade vid bröllop Andreas i Sollebrunn (urmakar'n) på fiol och "Blåsarn i Järneväg" på klarinett.

För varje rätt, som bars in, spelades en marsch, och de uppassande flickorna gick grant i takt.

Allt sovel skulle i gamla tider skäras av prästen. Han räknade gästerna och skar lika många bitar. Bruden inleddes i storstugan av klockaren.

Vid bröllopsmåltiden sitter "brudkvinnan" till höger om bruden, och "tatarrvara på" henne. Prästen har sin plats till vänster om brudgummen. Mitt emot prästen sitter "brudlakarn", d.ä. den som lett in bruden, vanligtvis klockaren.

Av allt, som serveras, lägges något på "brudtallriken", som sedan bäres bort till något fattigt ställe. Bröllopsmat var i Töllesjö: kål, ärter, grynvälling, munkavälling, kött och fläsk.

Prästen dansade första dansen med bruden och brud-

sid 68

sid 69

gummen med brudkvinnan. Sedan skola alla manliga tillstädeskomna, även småpojkar, dansa ett par steg med bruden. För detta nöje betalar var och en efter råd och lägenhet en penning, som lägges på en tallrik, vilken vaktas av "styr't". Spelemännen erhålla spelemanspengar; kokerskan får också ett sammanskott. "Styr't" går med en tallrik och samlar in dessa pengar andra bröllopsdagen. Vid sista målet fick "styr't" gå med tallriken för sin egen räkning.

Andra bröllopsdagen gingo brud och brudgumm upp före gästerna för att bjuda dessa bröd och brännvin på sängen. Då skulle de vara "gogevna," så skulle det i framtiden "tu te" (=räcka till) för dem.

Samma dag sprang ungdomen till skogen "efter ved åt kokerskan". Därvid högg man ned en hel gran och drog den som den var fram till gården och försökte få in den genom köksköksdörren. Kokerskan måste då ut med en flaska brännvin och ett glas för att avvärja invasionen. "Så gjorde vi på Havre-svedjan, när Johan hade bröllop, det är 35 år sedan.

Danser voro: kadrilj, polska, polketta, vals och "engelskan". Vid den senare gick man först alla uti ring, sedan ställde alla manfolk upp sig i en rad och alla kvinnfolk i en annan och "hoppade" emot varandra o.s.v.

I Töllesjö hade man förning med sig i ett hämte-

sid 69

sid 70

såll, och den bestod av brynost, pannkaka, äggost och brödkakor av olika sorter.

Söndagen efter bröllopet skulle hela sällskapet till kyrkan med bröllopsstassen på. Bruden hade då med sig en påse med gotter och bjöd folket i sin bänk samt i bänken framom och bakom denna. Alla kvinnor i bröllopsskaran hade långa mångfärgade schalar samt om huvudet silkedukar.

Då gummor i Töllesjö kyrketogs ("gick i körke") hade de gotter med sig och bjödo de kringsittande.

Lekar lektes vid bröllop. En kallades "skruven" Till den sjöng dom: "Vill du skruven gå, så skall du få betalning, sex styver och en sup, det tycker jag är lagom." En annan stump lydde: Denna lilla tå skall genom livet vandra, den skall följa med och vandra med de andra". Vidare sjöngs: Hej så dansa vi med kulla!" Så var det en annan stump: "Bär en dyna full av fjär, full av fjär, den bär jag så hjärtans kär, hjärtans kär, vill du lilla vännen vara, skall jag dig i famnen taga, giva dig en liten kyss, kanske du ej fått nå'n nyss!" Flickan skulle då med munnen taga en sticka, i vars ena ände bojken bet.

Oenighet mellan två älskande kan man enklast åstadkomma genom att taga en bit bark av ett träd, som står och "knekar" (=skaver) mot ett annat träd, och kasta denna bark emellan dem.

En karl var på väg till en bröllopgård för att

sid 70

sid 72

Värmland
Karlsborgs församling
Karlsborgs
Kypst. i Björns
1925 i Långvass, Rönneholms och Lilla Rönneholms
ACC. N:R M. 2171

Pubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

spela. Vägen gick förbi en fors. När nu karlen kom fram till forsen, fick han höra sådant vackert spel. och då han såg ditåt, upptäckte han näcken som satt på en klippa och gned sin fiol. Karlen stannade en stund och lyssnade. Sedan ropade han till näcken: "Vad skall du ha, om du lär mig att spela lika vackert?" Då svarade näcken, att om karlen ville ge honom den översta leden, när han gick hem igen från bröllopet, så skulle han nu strax få förmåga att spela lika bra som näcken själv. Det gick karlen med på. Men när bröllopet var slut och han skulle gå hem, kom han att tänka på sitt löfte till näcken och talade med kokerskan därom. Denna tog då en fårbog och lade i hans hatt. När sedan spelemannen kom till forsen, flög med ett hatten av honom och fårbogen med den. Hade han inte haft fårbogen i hatten, så hade näcken tagit hans huvud.

sid 72
näckan

Man kunde få lära sig av näcken att spela, om man tre torsdagskvällar å rad gick till ett norrinnande vatten. Man fick då lära sig "Skams polska", som hade tolv repriser. Hade man spelat alla tolv, kunde man sedan inte sluta spela, utan att någon skar av fiolens strängar.

Agaton Hallberg i Loo har berättat följande:

Mor på Udden hade skaffat sej en ny kaffepanna. Brodda-Greta, som bodde på Loo-skogen blev efterskickad för att koka in den, för de trodde, att Brodda-Greta, kunde koka in kaffepannor, så att de aldrig pöste. Jag tror, att hon hade häst-

sid 73

ACC. N:R M. 2171LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gödsel och stickebacke i.

På Udden var de förskräckligt dumma. T.ex. på stugans norrvägg var en massa nålar insatta och på norra stallväggen hade slagit in alldeles fullt med söm, som de hade stuckit hästar med, närvde skodde dem; därigenom skulle inte hästarna få något ont av sticket, trodde dom.

sid 73

kontagiös
magi

Man fick aldrig låta ett par hästskor slå emot varandra - det fick hästarna obehag av.

D:to

När man skjuter en säck på en skottkärre, skall man se till att "munnen" på säcken är vänd framåt. Mötte man en havande kvinna, kan barnet få ont av, om man ej iakttagit detta.

Köpte man en spädgris, skulle man aldrig knyta för säcken - det är att knyta grisen i växten.

sympatetisk
magi

Att möta en tordyvel medför otur.

Har man glömt något, skall man aldrig gå tillbaka efter det, innan man varit "hemma när sej" först. För att hundvalpar skulle bli småväxta, drog man dem genom ett hål i ett träd.

Ville man att hunden skulle bli arg, blandade man rödmyror i hans mat - för rödmyror äro ju arga. Häggebäckes hund var fasligt arg, det kom sig av att han fått äta upp ett getingbo.

d:to

Vid Tvärslätt finnes en jättegryta, vari vid regn vatten samlar sig. Häri offrade man för i tiden.

offergröta

Vid Tvärslätt stodo ofta nattetid lyktgubbar. Det sads, att om man kaste till dem något, vore det också inte mer än ett hästskosöm, så lyste de bättre.

Vid Hästhagen finnes ett gryt, där fordom trollen höllo hus. Några pojkar kommo en gång för länge sedan överens om att undersöka grytet. De visste om, att man vid ett sådant tillfälle inte skall benämna varandra med verkliga namn. De kröpo in i en rad, hållande varandra i fötterna. Men så blev en skrämnd och ropade: "nummer tre vill ut". Då måste de ge upp företaget.

Det kom en flock svanor flygande. Gubben i Nytorp sade då till sina söner: "Räkna dom inte, för om en räknar dom, så far de vilse!"

Om man skjuter en korp eller en katt, blir bössan skämd. Skjuter man en skata första gången man använder en bössa, duger den sedan inte till att skjuta andra fåglar än skator med.

För att dottern och mågen skulle få bästa möjliga möte, då de reste till kyrkan för att vigas, gick gamle häradsdomaren en omväg och lagade, att han blev den förste de mötte på kyrkevägen. Det kan inte vara stort mer än tjugo år sedan.

I Fastan bakade man bullar, man smulade sådana och kastade smulorna i fårorna för att det skulle bli god årsväxt.

Kalle på Kulla (på Risveden) var en gång på ett

lyktgubbar
sid 74

skämma
en bössa

gott möte

offer (?)

sid 75

ACC. N:R M. 2171LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 75

ställe i Hålanda och murade. Emellertid blev han sjuk och måste föras hem. Men varenda natt hörde folket på det stället hur det arbetade i leran och murade och ryckte i spjället. Se, människan har ett första och ett andra jag. Hans själ var där och arbetade, medan han låg sanslös. Men det blev förstås ingenting gjort. De läste för att bli av med oväsendet.

Om man hade sytt på en persedel, medan man hade den på sig, kunde man inte dö, utan att någon sydde över en.

August Höglund, Skomakare, adr. Sågen meddelar

Min farbror Grönkvist, som var skomakare, hade en gesäll som rymde och tog med sej hans bästa kläder. Grönkvist for till Anna i Essunga och bad henne visa honom tjuven i vatten. Men hon sade, att han kom försent, för hon kunde ingenting göra, om man kom senare än tredje dagen. Men hon skulle hitta något, sade hon. Och när han kom hem, hittade han mössan.

Hår, som vi klipper av barnen, bränner vi alltid upp, för de gamle säger, att man får så'n huvudvärk om fåglar får tag i't och tar det i redet.

För en fyratio år sedan kom Erik på Näset in på Hälsingesvedjan, och Larsson visade honom pojken sin, han hade fullt med vårtor på händerna. "Va'ska vi göra ve dä?" fråga' Larsson. "Å, di går la'bort", svarte Erk. Så en månad senare kom de båda i sällskap från stan (Alingsås). Då kom Larsson

sid 76

till att tala om pojkens vårtor igen. "Ä di inte borte än?" sa Erk. Och när Larsson kom och såg efter, så var vårtorna borta. Och ändå hade de inte sett, att han gjorde någonting.

Vid "Lusse" skulle man äta sju gånger, innan man steg upp, för de sa, att Lucia åt sju frukostar. Jo, hon var en martyr. Vi började klockan tre. Då fick vi siktebröd, som vi annars bara fick om jul, och fläsk och fläskkorv och ål. Alla, som kom in i stugan den dagen, måste ha fägnad.

Vid Lusse gick ungdomen i gårdarna och bjöd på kaffe med dopp. Pojkarna hade skjortor med ett rött band om livet. Flickorna hade kronor av lingonris med ljus i.

Vid namnsdagar och födelsedagar brukade man här på Risveden ge gåvor. Man lade dem på tröskeln där föremålet bodde tidigt om morgonen, innan någon på stället var uppstigen. Förr satte de också upp björkar, en på var sida om dörren. Det skulle ske, utan att den uppvaktade såg det.

Skansa -Krestina spår i kaffe om det skall bli glädje eller sorg, hon kan se begravningar.

Spå-Eva i Göteborg hade lärt en karl i Bollebygd att spå. Det hade han betalt tre kronor för. På ett ställe hade de fått en harmynt pojke. De gick till spåmannen för att få reda på, hur länge pojken skulle leva. "Han lever bara fyra veckor till", blev svaret. Och det slog in.

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 77

Lucia

Namnsdag
och
födelsedag

sid 78

Maja Höglund: Ull färgades brunt med stenmossa och grått med ekbark eller "kröcklingabär" = mjölbärsris. Svart färgades med svärta och bresilja. Då måste man först beta garnet: sid 78 man kokade det i betvattnet, tog sedan upp det, kokade så färgen och slutligen kokade man garnet i färgen.

Nöthår kallades "skinnlö", det köptes hos garvaren, spans och vävdes till hästtäcken.

Läsning mot stolsteget: "Du har stolsteget i ditt öga så stort som en höna, i morgon är det ~~der~~ ^t där 'å' "

→ dāna (= ^{lidan} Läsning ^(anta))

För att man aldrig skulle lida brist på pengar, gick man tillväga på följande sätt: Man tog ur ett svalbo ett ägg, kokade det och lade det sedan tillbaka i boet. Tre dagar senare skulle man undersöka samma bo, och då skulle man finna i dess botten roten av en liten ört. Denna skulle man taga och för framtiden förvara i sin börs, så skulle pengarna aldrig tryta.

Om gnistorna från julbrasan sprak utåt golvet, skall någon i huset dö följande år. Man undviker så långt möjligt "sprakeved" under julen.

Man kunde få se vättarnas kor, de voro röda till vätte-kor färgen. Hade man då något stål till hands, och kunde kasta det så, att det träffade en av dem, vart denna därigenom ens egendom.

För att få reda på vem hon skulle bli gift med kokte jäntan kärleksgröt. Den skulle kokas av lika mycket mjöl,

orakel

sid 79

ACC. N:R M. 2171LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

salt och vatten. Då man sedan lade sig att sova, skulle man i drömmen få se ens tillkommande komma och giva en vatten att dricka.

sid 79

Att haren fick kluven läpp har sin förklaring. Haren träffa en gång räven, som sade, att för honom voro de flesta djur rädda, men för haren kunde då ingen bli rädd. Men haren slog vad med räven om att han skulle kunna skrämma djur, som voro större än han själv. Just då fingo de syn på en fårscock, och haren skuttade iväg och gjorde en kullerbytta mitt i fårscocken. Då blevo fåren så rädda att de skenade i väg åt alla håll. Och då skrattade haren, så att läppen sprack.

Haren

Man skulle inte arbeta Lucianatten, för då sa'dom att redskapen skulle gå sönder.

Lucia

Grötrim: "Denne gröten är kokt på gryn, inte på en höna, den som tar första skeden blir tjock om magen som en böna."

Mjölkhare gjorde man så, att man tre torsdagskvällar i rad sållade tre stoppnålar, solv och stickenoppar. Därav bildades tredje torsdan en mjölkhare. En sådan kunde ingen ta död på, för skott bet inte på honom. Men trollkunniga personer kunde förstås locka dem till sej och förgöra dem.

Mjölkhare

Tomtar äro egentligen till för att vakta korna, så det inte kommer någon sjuka på dem. På ett ställe hade de en tomte, och han satt på rännestegen varenda morgon folket kom ut i la'gårn. Slutligen tyckte folket, att han blev besvärlig,

Tomtar

sid 80

och de tog tag i tomten och kastade ut honom på gödselstaden.
Men efter den dagen hade de aldrig annat än sjukt i sin la'gård.

sid 80

Mot vred skulle man ordna så, att den sjuke var
inne i stugan och den, som skulle bota det, höll till i förstu-
gan. Den senare skulle med en yxa hugga i en brädlapp, varpå den
sjuke in ifrån skulle fråga: "Va'hugger du för?" Han fick då
svaret: "Ja'hugger för vred." Detta gjordes tre gånger i följd.

vred

Jag har hört berättas, att i gamla tider brukade
de gräva ned en so, där de tänkte bygga en kyrka. Så har jag
hört om en kyrka, som de byggde, men det var inte på rätta stäl-
let. Och vad de hade byggt på dagen, det flyttades om natten till
det stället, där kyrkan skulle stå.

offer

Det fanns för länge se'n en klok käring, som kun-
de få hästar och karlar att bli stående orörliga mitt ute på
åkrarna. Men en gång misslyckades det för henne, när hon försök-
te få en karl, som gick och plöjde, att jämte sin häst bli stå-
ende. Och att det inte gick för henne, det berodde på, att både
karlen och hästen voro förstfödda.

klok

När Skytten i Arelid var död, kom alla tjädrar i
skogen fram till hans gård och satte sig i en stor ek.

Julafton skulle man ställa ett glas brännvin och
en bit bröd på bordet, ifall någon i huset hade dött under året
och komme igen julnatten.

sid 81